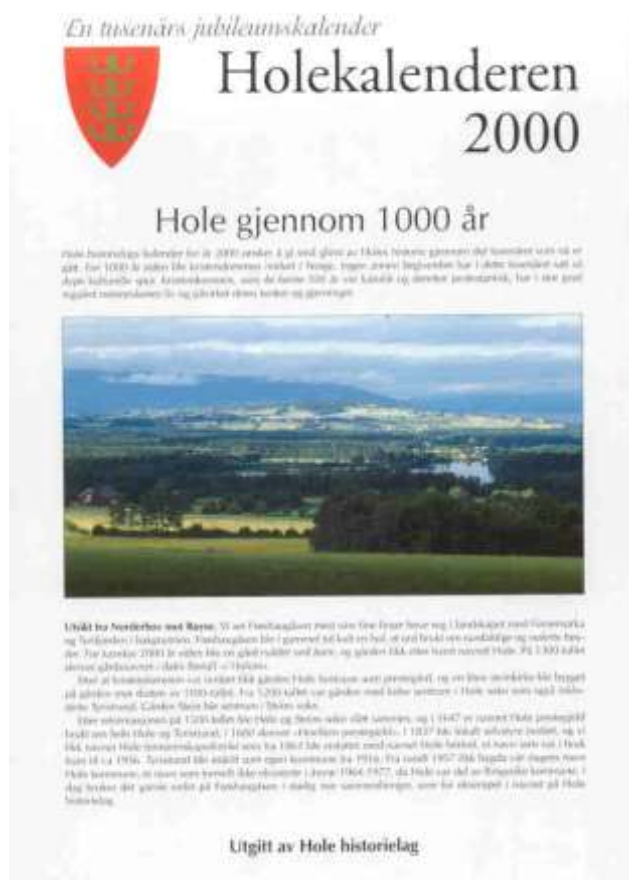

Hole gjennom tusen år

Hole historielags kalender for år 2000 ønsker å gi små glimt av Holes historie gjennom det tusenåret som nå er gått. For 1000 år siden ble kristendommen innført i Norge. I ngen annen begivenhet har dette tusenåret satt så dype kulturelle spor.

Kristendommen, som de første 500 år var katolsk og deretter protestantisk, har i stor grad regulert menneskenes liv og påvirket deres tanker og gjerninger.

Kalenderen er utarbeidd og skrevet av Margit Harsson. Noen av tekstene er skrevet av Gudmund Bakke.

Kilder for bildene er oppgitt på hver side.

01.01.2000 M. Harsson / H. Viktil

Utsikt fra Norderhov mot Røyse

Vi ser Frøshaugåsen med sine fine linjer heve seg i landskapet med Finnemarka og Tyrifjorden i bakgrunnen. Frøshaugåsen ble i gammel tid kalt en hol, et ord brukt om rundaktige og isolerte høyder. For kanskje 2000 år siden ble en gård ryddet ved åsen, og gården fikk etter hvert navnet Hole. På 1300-tallet skrives gårdsnavnet i dativ flertall "i Holom".

Foto: Bjørn Geir Harsson

Etter at kristendommen var innført fikk gården Hole funksjon som prestegård, og en liten steinkirke ble bygget på gården mot slutten av 1100-tallet. Fra 1200-tallet var gården med kirke sentrum i Hole sokn som også inkluderte Tyristrand. Gården Stein ble sentrum i Steins sokn.

Etter reformasjonen på 1500-tallet ble Hole og Steins sokn slått sammen, og i 1647 er navnet Hole prestegjeld brukt om hele Hole og Tyristrand, i 1680 skrevet "Hoellem prestegjeld". I 1837 ble lokalt selvstyre innført, og vi fikk navnet Hole formannskapsdistrikt som fra 1863 ble erstattet med navnet Hole herred, et navn som var i bruk fram til ca 1956. Tyristrand ble utskilt som egen kommune fra 1916. Fra rundt 1957 fikk bygda vår dagens navn Hole kommune, et navn som formelt ikke eksisterte årene 1964-1977, da Hole var del av Ringerike kommune. I dag brukes det gamle ordet på Frøshaugåsen i stadig nye sammenhenger, som for eksempel i navnet på Hole historielag.

1000-tallet

Olavsskulptur i tre Det er kjent i alt 340 kirker og kapeller som er vigslet til St. Olav, noe som viser helgenkongens popularitet gjennom årtusenet. I mange kirker har det vært bilder og figurer av helgenkongen. Denne Olavsfiguren i furu fra rundt 1250 har stått i Røldal kirke, Hordaland. Skulpturen er 147 cm høy.

Olav sitter på en tronstol som har ryggstykke med tre spir. Det runde ansiktet er omgitt av hår og skjegg med gullfarge og krone med liljemotiv. Venstre arm er løftet mot brystet, høyre arm er borte. Kongen er kledd i fotsid kjortel og kappe som faller i tette folder. Kappens innside er malt i pels-imitasjon. Klærne er nå bronsefarget, men har trolig vært rød eller forgyldt. Halslinning og belte er malt i gull og svart.

Foto: Universitetet i Bergen. Bergen Museum © (MA 0294)

Olav den hellige vokste opp hos stefaren Sigurd Syr, og ifølge Snorre lå Sigurds gård på Ringerike. Det er en lokal tradisjon om at Olav ble født på Bønsnes etter at faren Harald Grenske var drept i Sverige. Moren Åsta giftet seg om igjen med Sigurd Syr som

ifølge sagaen var Halvdan Svartes tippoldebarn. På 1100-tallet var Stein kjent som gammel kongsgård, så trolig var det på denne gården Olav vokste opp sammen med blant annet halvbroren Harald Hardråde.

Olav den hellige ble drept i slaget på Stiklestad 29. juli 1030. Da var han 35 år gammel og hadde vært konge i Norge i 13 år (1015-1028). Olav den hellige hadde kjempet med til dels brutale midler for å få kristendommen innført. Året etter kong Olavs død, den 3. august 1031, ble Olavs lik overført til Kristkirken i Nidaros. Kong Olav ble erklært hellig av kirken, og dermed kunne helgendyrkingen begynne.

1100-tallet

Steinkirke på Stein Den vakre steinkirken fra 1100-tallet lå i ruiner da P.A. Brandt malte den på 1820-tallet. Kirken hadde både skip, kor og apsis, et halvrundt utbygg bak alteret. På tegningen ser vi rester etter apsisens runding til høyre, og et rundbuet romansk vindu høyt oppe på veggen i koret.

Foto: Håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket, avd. Oslo (Ms. fol. 1056:1).

To kirkesogn i Hole Kirkens makt og selvstendighet vokste sterkt på 1100-tallet. Norge hadde fått sine første klostre, og bispedømmer var opprettet i Oslo, Bjørgvin, Nidaros og Stavanger. I 1152-53 fikk Norge egen erkebiskop med sete i Nidaros, og byggingen av Nidarosdomen tok til. Ringerike tilhørte Hamar bispedømme opprettet fra 1153, samme år som Hamar domkirke ble påbegynt i nærheten av Harald Hardrådes gamle kongsgård. Tienden ble innført, hver mann skulle betale 1/10 av all inntekt av åker, fe og fisk. En fjerdedel av tienden skulle soknekirkene ha. Mange eldre trekirker ble erstattet med steinkirker. I Hole ble det mot slutten av 1100-tallet bygget to steinkirker, på gårdene Hole og Stein. Disse to steinkirkene ble soknekirker i henholdsvis Hole og Steins sokn, på 1400-tallet f.eks. skrevet "Holæ sokn" og "Steins kirkiu sokn". Hole og Steins sokn eksisterte fram til reformasjonen på 1500-tallet.

Hundreåret var ellers preget av borgerkrigstid, om kamp mellom kongssønner som mente de hadde rett til å herske over hele eller deler av Norge. Samfunnet var preget av den sterkeste rett, ikke av lover og regler. Fra slutten av hundreåret var landet delt mellom birkebeinere og baglere. Benedikt av Gornes var en av lederne for baglerpartiet, og han var kongens systemann (tjenestemann) på Ringerike. Benedikt dro på hærferd og falt i Bergen 1206.

1200-tallet

Ribbungene på Frognøya

Ribbungene var en opprørsflokk som i 1220-åra forsøkte å legge under seg store deler av Østlandet. Ordet ribbung betyr 'røver, villstyring', og navnet passet godt på den flokken som rundt 1220 fikk den 17-årig Sigurd Ribbung som leder.

I 1221 dro ribbungene med skip opp Drammensfjorden, Tyrifjorden og Randsfjorden. De dro båtene over land mellom fjordene. Birkebeinere og bønder dro mot ribbungene, og det ble et kraftig slag ved Leinestrand i Hole. Der skal 240 ribbunger ha falt. Men lederen Sigurd kom seg unna, og han fortsatte med herjing og drap. Vinteren 1221-1222 tok han gisler blant bøndene og slo seg ned på Frognøya i Tyrifjorden. Derfra fortsatte ribbungene sine røvertokter. Stadig kom det klager til kong Håkon Håkonsson om ribbungenes ran og herjinger.

Flere ganger prøvde Sigurd Ribbung å få til fred med kong Håkon mot at Sigurd skulle få halve Norge. Men kongen ville ikke gå med på å dele landet. Våren 1226 døde Sigurd plutselig i Oslo. I 1276 møter vi navnet Krokskogen første gang i skriftlige kilder. Kong Magnus Lagabøte reiste i august det året fra Oslo, om "Kroka skog" og videre til Hadeland. Magnus Lagabøte var konge 1263-1280, og i hans tid ble den første norske landslova laget.

Frognøya i Tyrifjorden (bildet) der Ribbungene holdt til vinteren 1221-22. Til venstre ser vi Røyse-halvøya med Leinestrand rett nord for nordspissen av Frognøya, der det store slaget mellom birkebeinere og ribbunger skal ha stått.

Foto: Widerøe 1947.

1300-tallet

Mannedaude og ødetid

I 1349 kom det et handelsskip til Bergen som skulle få skjebnesvangre følger for landet vårt. Skipet brakte med seg en sykdom som på folkemunne fikk navnetannedauden, senere kalt svartedauden. Pesten tok kanskje livet av mer enn halvparten av folket. Resultatet ble sterk avfolking og mange øde gårder etter 1350. Det ble rikelig med jord til de som overlevde pesten, og folk flyttet fra utkantgårder til større og mer sentrale og lettdrevne gårder.

I Hole er det flere navn som vitner om slike ødegårder: Ødegarden under Rud på Røyse, Øderå under Mo i Steinsfjordingen og Ødelien under Utvika i Utstranda. Men det var flere gårder enn disse som ble uten fastboende folk. Alle gårdene på østsida av Steins- og Holsfjorden lå øde, og både Rytteraker og Fekjær ble underbruk under andre gårder. På Steinssletta var det bare Sonerud som var ødegård, mens i kirkebygda Hole vet vi at Berg, Frognøya og Domholt var ødegårder i seinmiddelalderen. Den største gjenryddinga av ødegårder skjedde først på 1600-tallet.

Rudsødegarden i Kroksund (bildet) har et navn som forteller at gården var ødegård under (Østre) Rud. Gården ligger noe avsides som mange av ødegårdene gjorde. Men hva het gården førannedauden? I ei jordebok 1624 er "Gletting" nevnt som ødegård under Østre Rud. Kanskje dette er eldste navnet på gården?

Foto: Bjørn Geirr Harsson 1999.

1400-tallet

Loftet brant ned på Frøyhov

Det er få kilder som forteller om Hole på 1400-tallet. Folketallet var sterkt redusert på grunn av mannedauden, og det var stor mangel på arbeidskraft til å opprettholde gårdene. Men det fins noen brev, såkalte diplomer, som er skrevet i Hole og som forteller om salg av gårder og om mølle- og kvernfosser i Åsa og Tyristrand. Ett diplom er referat fra en rettssak på Frøyshov:

En vinterdag i 1454 begynte det å brenne i loftet på Frøyhov på Røyse. Flere menn kom til for å hjelpe, men loftet var det ikke mulig å redde. Den 1. april 1454 er retten satt på grannegården Frøyshov for å avgjøre om noen kan lastes for brannen. Dyre Gjestsson og Pål Alvsson er stevnet, og de fører fram flere vitner, blant dem Per Jønsson og Elling Omundsson. Etter å ha sverget på bok fortalte Per og Elling at de var av de første menn som kom til for å slokke brannen. De hadde undersøkt og funnet ut at ilden begynte under svalgangen som sammenbandt loftet med buene. Det var da høy i loftet, men der brant det ikke før hele loftet stod i lys lue. Etterpå gikk de og så nøye etter om noen hadde gått vestfra mot loftet i snøen, men de så ikke spor verken til eller fra. Det var bare spor i snøen etter ei ku som hadde gått både til og fra der ilden først hadde begynt.

Til vitne om det som var fortalt satte lagrettemennene Esten, Harald og Dyre sine segl på dette brevet som ble skrevet på sted, dag og tid som før er sagt i det Herrens år 1454.

Frøyhov, søndre (bildet) ca 1890. Bildet er usignert, men er trolig malt av Sara Moe. Vi ser hovedbygningen med stabbur til venstre. Ved gjerdet står ei mjelkekjerre og ved stabburet ei møkkakjerre.

Sara Moe var født på gården Mo i Steinsfjerdings 1867. Jørgen Moe var hennes onkel. Hun var gift med agronom Knut Mo på Berger i Norderhov. Sara Moe var en habil kunstner, og har etterlatt seg mange vakre malerier med motiv fra Ringerike.

1500-tallet

Søhol og sjuårskrigen

Under den nordiske sjuårskrigen 1563-70 forsøkte svenskekongen Erik 14, Gustav Vasas sønn, å erobre Norge for å få adgang til havet i vest. Et av hans hærtog startet i februar 1567 fra Dalarna inn i Østerdalen til Hamar. Svenskene for hardt fram. En samtidig kilde beretter at de "brente så alt for fot, hva i veien var og slo i hjel både mann og kvinne og sparte ingen." Svenskene forsøkte forgjeves å ta Akershus festning, og de herjet over store deler av Østlandet. De plyndret og brant byene Sarpsborg, Skien, Konghelle og Hamar.

En flåte fra Bergen under ledelse av Erik Munk seilte østover for å stoppe svenskene, og norske soldater under ledelse av Mogens Svale, eier av herregården Rosendal i Hardanger, kom til Ringerike for å ta opp kampen med en svensk tropp som herjet her. Det kom til et slag ved Søhol på Røyse. Mogens og hans soldater skal ha vunnet en lett seier, og svenskene trakk seg snart ut av Østlandet. Mer viten om slaget på Søhol sommeren 1567 har vi ikke, men nord for Søhol skal en liten dal ha blitt kalt Svenskedalen i gammel tid. Kanskje noen av de svenske soldatene som falt i slaget, ble gravlagt her?

Tekst: Gudmund Bakke.

Søhol (bildet) er en gammel gård som ligger på en høyde, en hol, omtrent midt på Røyse. Søhol har vært oppdelt i flere gårdsbruk med navn som Daniels, Embrets, Gudbrands, I Lars, Neristua, Nordistua, Nystua og Oppistua. I bakgrunnen noe til venstre ser vi gården Hundstad med Hundstad skole foran.

Foto: Widerøe 1955.

1600-tallet

Finner og plasser på Krokskogen

På grunn av kriger og uår vandret store folkegrupper fra de store skogene i Midt-Finland vestover og slo seg ned i Värmland rundt år 1600. Etter 1620 flyttet mange videre mot vest, og i 1640-årene kom de første skogfinner med sine neversko og rugposer til Krokskogen. Fordi finnene drev svedjebruk, de brant skog og sådde rug i asken, hadde de behov for store og urørte skogområder. I tillegg livnærte de seg av snarefangst, fiske, skogsarbeid og kølbrenning.

Styresmaktene så delvis med velvilje på de arbeidssomme finnene, og futene gav dem bygselbrev på plasser i Kongens Allmenning. I 1686 er det nevnt 6 finneplasser i Hole prestegjeld, og i alt har det vært et tyvetalls finneplasser på Krokskogen i Hole og Norderhov. Da behovet for trekøll ble borte etter at Bærums Værk ble nedlagt i 1872, flyttet mange finner tilbake til grensestrøkene mot Sverige. De som ble igjen gikk etter hvert opp i lokalbefolkningen. Det renner nok finneblod i mange holeværingers i dag, og noen finske ord lever videre i en rekke stedsnavn på Krokskogen.

Tekst: Gudmund Bakke.

Monsebråtan (bildet) ligger lengst øst på Krokskogen nær grensa til Norderhov. Plassen har navn etter Mons Anderssen som fikk bygselseddel i 1660 og som fremdeles bodde her i 1686. Andre kjente finneplasser i Hole er Benteplassen, Dammersplassen (Langen), Finneflagsetra, Høymyr, Kneika, Mattisplassen, Niskinn, Soterud og Toresplassen.

Foto: Wilse, Norsk Folkemuseum.

1700-tallet

Mange husmannsplasser i Hole

Fra slutten av 1600-tallet begynte en utvikling som skulle føre til store sosiale og økonomiske forskjeller. I løpet av 1700-tallet vokste det fram en samfunnsklasse av husmannsfamilier som livberget seg ved å leie hus og jord mot å betale med egen arbeidskraft. Mot slutten av 1700-tallet var omtrent halvparten av husstandene i Hole husmannsfamilier.

Rundt 1740 var det uår med sult og stor barnedødelighet. Folk på Ringerike måtte bake brød av mask, rughalm og bark, forteller futen Wiel i 1743. Året 1773 er kalt det store dødsåret. I Hole kjenner vi rundt 230 navn på husmannsplasser, navn som er lett kjennelige fordi de ofte ender på ord som rud, bråtan, plassen, haugen, stua og enga. En del nedsettende navn var det også, navn som viser at dette var småkårsfolk. Ingen ville vel i dag like å bo i Griserud eller Muggerrud, men det har husmannsfamilier i Hole gjort.

Husmannsplassene lå ofte litt avsides, i utkanten av storgårdene. Det fortelles at på alle husmannsplasser var det katt, sikkert for å holde mus borte.

Viksenga (bildet) var husmannsplass under gården Vik som i dag er blitt kommunesenter. Plassen ligger på Blomshøgda mellom Viksåsen og Steinsåsen. I husmannsstua er det en liten gang, kjøkken, stue og et lite kammers med ei lang seng som går fra vegg til vegg. Bak ovnen på kjøkkenet, i veggen inn til kammerset, er det to små hull med lemmer som kan skyves til side. Lemmene er et minne om den gang kammerset huset personer som var syke på sinnet. Gjennom hullet i veggen fikk de mat, og i det vesle kammerset kunne de være innestengt i lang tid.

Foto: Bjørn Geirr Harsson 1999

1800-tallet

Bønder i opprør 1818

Da Karl Johan, fransk fyrste og én av Napoleons hærførere, ble kronet til norsk konge i Nidarosdomen den 7. september 1818, var det sterk uro i landet. Etter 1814 var den økonomiske situasjonen blitt stadig verre, og særlig var misnøyen sterk blant bøndene. Det var pengemangel og kornmangel.

I april 1818 fortelles det om "allmuesamlinger" i Buskerud, og i juli 1818 reiste en samling av bønder fra Buskerud og Hedmark med følgende budskap til Stortinget:

"Sørg for at ikke Mangel driver oss til Raseri, thi hva vil Følgene da blive?"

Men Stortinget, som var dominert av embetsmenn, tok ikke mye notis av bøndene, og bøndenes "Raseri" vokste. I september ble det sendt ut løpesedler som oppfordret bønder fra hele Østlandet til å møte i Sundvollen på Ringerike 12.-13. september. Oppslutningen var stor. Flere hundre bønder samlet seg i Sundvollen før de marsjerte over Krokskogen mot Kristiania. Fra Kristiania ble borgerkorps og militære sendt mot bøndene. De møttes i Lommedalen der bøndene ble omringet og 300 av dem arrestert. Etter forhør og noen dagers fengsling på Akershus festning ble alle unntatt fem bønder sendt hjem igjen.

Sundvollen (bilde tatt rundt 1880) har fra gammelt vært et viktig knutepunkt for reisende. Før det ble bru over Kroksund tidlig på 1800-tallet, var det fast ferjekone eller mann her. I 1647 het ferjekona Marte som blant annet blir husket fordi hun krevde dobbelt betaling av de reisende. Bildet er tatt fra Sundøybrua mot Sundvollen og Krokskogen. Vi ser ei lita stue på Sundøya der to beitende hester er fraspent to karjoler. Her er nok reisende med fotografiapparat på besøk.

Fotograf: P.A. Thorén, Kristiania. Etter kopi i Hole bygdearkiv.

1800-tallet

Sundvollen Misjonsforening 1898

Noen av kvinnene i Sundvollen Misjonsforening 1898 er sikkert etterkommere av bønder som gjorde opprør i 1818. Vi kjenner navnet på noen av kvinnene:

1. rekke fra venstre (alle sittende): Berthe Bentsen, Kari Tjernsli?, Lina Sundøen, Louise Hansen Mølleberget, ukjent, ukjent.

2. rekke fra venstre (alle stående): Sigrid Berg (gift med lærer Johannes Berg ved Sundvollen skole), Karen Larsen, ukjent, Louise Nilsen Øverjordet?, Gonor Kristoffersen?, ukjent, ukjent, ukjent.

De to mennene bak er Anders Nilsen Øverjordet og pastor Møller.

I 1840 stiftet misjonskvinnen Gustava Kjelland og noen bondekvinner i Lyngdal den første kvinneforening for hedningemisjonen. Dette var første foreningsaktivitet for kvinner, og slike såkalte "damemisjonsforeninger" ble etter hvert stiftet over hele landet. For første gang fikk kvinnene ta del i et organisert fellesskap der omsorg og interesse for fremmede land og mennesker sto i sentrum. Det er hevdet at kvinneforeningene var med og la grunnlaget for kvinnes stemmerett som ble innført i Norge fra 1912.

På bildet har flere av kvinnene strikkesøy mellom hendene. Kanskje strikker de gevinster til basar og utlodninger, noe som var viktig i kvinnes pengeinnsamlinger til misjonsarbeidet. Det er betydelige pengesummer som kvinner på denne måten har gitt til ulike misjonsselskaper gjennom årene.

Foto: Hole bygdemarkiv.

1900-tallet

Første bilulykke i Hole

Fra århundreskiftet begynte bilene å komme, og i august 1901 kjørte den første bilen gjennom Ringerike med P.S. Beduin fra Holland ved rattet. I 1902 var det registrert 9 biler i Norge. Det var en sensasjon med vogn som gikk uten hest, men mange hester ble vettskremte. Den 8. juni 1905 var Petter Øverbye fra Hole og sønnen ute og kjørte med to hester. Ved Sollihøgda møtte de en automobil, og bilen skremte hestene slik at de løp løpsk. Både Øverbye og sønnen ble "skamfert", og den ene hesten måtte bøte med livet.

Ikke bare bileieren, men også passasjerer ble holdt ansvarlig for ulykken. Begge ble dømt til å betale kr 25 til Øverbye og i tillegg erstatte hesten. Som en følge av denne og andre ulykker ble det i Hole og Norderhov innført bilfrie dager: bilene fikk kun kjøre på veiene lørdag, søndag og mandag.

I 1910 satte Bennett reisebyrå i gang ei fast bilrute mellom Kristiania og Sundvollen. Bilen hadde plass til 11 passasjerer og gikk hver søndag i sommerhalvåret.

På vei fra Hønefoss til Røyse Først kommer lastebilen, deretter en traktor tauet av lastebilen og til slutt ei kjerre forspent to hester (bildet er tatt ca 1920). Høyt på kjerra sitter Hans Leine som eier alle 3 kjøredningene. På traktoren sitter sønnen Engebret, på lasteplanet står fra venstre (med ryggen til) politimann Store-Knut (Knut Bråten) fra Hønefoss, lensmann Arnt Kristoffer Engen fra Hole, Lauritz Thingelstad fra Nedre Leine, og foran sitter Andreas fra Hukebakk, en plass under Leine. Lastebilsjåfør er Jakob Leine, Hans Leines yngste sønn. Her må noe ulovlig ha foregått med både lensmann og politi på lasteplanet.

Foto: Hole bygdearkiv.

1900-tallet

Taubanen i Krokkleiva - en turistattraksjon

1900-tallet er ofte kalt teknikkens århundre. Landbruks- og husholdningsmaskiner har totalt forandret holvevingenes arbeidsdag. Også turistnæringen tok teknikken i bruk. Den 17. mars 1948 ble taubanen Sundvollen - Kleivstua offisielt åpnet. Det var vertskapet på Kleivstua, Leif og Inga Falck, som hadde fått bygget banen til en pris av 100.000 kroner. Turen én vei tok 14 minutter, var 1250 meter lang og kostet to kroner, og på 1 time kunne banen frakte 150 personer opp Krokkleiva.

Taubanen ble en stor suksess. I løpet av fem påskedager i 1948 ble 5000 personer fraktet opp og ned Kleiva, og tidlig i juni kunne taubanen frakte passasjerer nr 10.000. Første sommeren hadde taubanen så mange som 56.000 passasjerer! Fra tidlig i september ble driften redusert til lørdager og søndager, og i skisesongen var taubanen åpen for skiløpere på søndager. Taubanen ble omgjort fra stolheis til tønneheis i 1958, og etter nesten 30 års drift ble banen nedlagt i 1978.

Bildet er et prospektkort fra 1950-åra. Vi ser taubanehuset nederst i Krokkleiva og den

lange køen med turister som venter på en tur med "Svevebanen til Kleivstua".